

Szádeczky-Kardoss Irma

## A szokás ereje

### Párhuzamok a magyar (jog) történelemben

R. Várkonyi Ágnesre emlékezve

R. Várkonyi Ágnes írja a *Rendhagyó országgyűlés Szécsényben, 1705* című tanulmánya<sup>1</sup> bevezető soraiban, hogy „a múlt megismerhető, el nem tagadható, a mítoszokból a valóság kihámozható és vállalható”. A sokoldalúságból s ennek révén a jog és jogtörténet iránti affinitásból is építkező tanulmánynak eme gondolata akaratlanul is a magyar történelem még régibb múltja felé mutat: a magyar jogélet írásbeliségének legrégebbi, de Szécsényhez hasonlóan rejtélyes múltbeli időszakára.

Anonymus művével szemben a történelemtudományi forráskritika – véleményünk szerint túlzottan méltánytalanul – a honfoglalás korát illetően hitelességi kétségeket támaszt és regényes lazaságot feltételez. Lényegében Kézai Gestájával szemben is így jár el, amikor a hun történetet globális avar történetként értékeli.<sup>2</sup>

Ez az értékelés Anonymusnak egyebek között a Hétmagyar Törzsszövetség vérszerződési megalapításához s abban Álmos és Árpád szerepéhez, Kézainak pedig a szolgáltság okairól írt összefoglalójához fűz elvető kételyeket és alternatív feltevéseket.

Majd elkövetkezik az 1705. szeptember 12. és október 3. napja között zajló, önmagát csupán konföderációnak és generális konventnek, *conventus generalis confoederatorum Hungarorum*nak nevező, de országgyűlési jelentőségű történelmi esemény, melynek jogi relevanciájú történései, javaslati és törvényi erővel felruházott<sup>3</sup> döntései megisméltik mindazt, amit Anonymus és Kézai honfoglalás kori és még régibb történeti tényként adnak elő. Végül is modern kételyeink ellenében hitelesítve Anonymus és Kézai vonatkozó adatait.

A szécsényi országgyűlésen – *Rákóczi államát* tekintve nevezük mi is így – az egyik részt vevő főúr kíséretében jelen volt Stephanus Tsétsi, azaz Csécsi István sárospataki kollégiumi professzor, azzal a megbízással, hogy naplót vezessen az eseményekről. E Kazinczy Ferenc által magyarított napló 1705. szeptember 13-i bejegyzése szerint, tehát mindjárt kezdeti állásfoglalásul „*a jelemvaló alispánoknak meghagyatott, hogy a megyéjékbeli nemesseget haladék nélkül gyűjtsék ide. Aki meg nem jelenend, elveszti nemesi szabadságát és minden birtokát, azon felül méltóképpen megbüntetik, hogy a mi a conventben végzetetik, az egész nemzet végzésének vétethessék.*”<sup>4</sup>

A konvent határozatának 9. cikkulusa pedig úgy rendelkezik, hogy „[...] Méltóságos Vezérlő Fejedelmünk [...] a Generális-Conventust oly móddal indicálta vala [...], hogy az Nemes Vármegyék nemcsak magok követei által, hanem ugyan mindnyájan az Egyházi, Uri és Ne-

mes Rendek közül Személyek szerint compareállyanak; mindazáltal sokak illetén magok javára czéllózó Intimátumokat megvetvén, és magok privatumokat az közönséges eleiben tévén, magokat minden legalis ratiók nélkül absentálták; sőt lévén olyanok is, az kik noha eljöttek, mindazáltal az midőn még alig kezdődtek az dolognak folytatási, annyivalinkább véghez-mentek vala: Méltóságos Fejedelem-Vezérlőnknek hire és engedelme nélkül, szokésképpen visszamentenek; hogy azért az illyek, az kik másoknak nemcsak botránkoztatásokra vannak, hanem egyszersmind az mostani közönséges Confoederációnak is nem kevés praepudiciumot tetteken, méltó büntetéseket elvegyék [...], kivéven mindazáltal az extreme Szegényeket, és az kik de Lege excusatusok lesznek”.<sup>5</sup>

Mit ír Kézai a közügyek intézésének ősi szokásáról? „Mielőtt tehát a magyarok megkeresztelkedtek és kereszténnyé váltak, a hírnökök a táborokban ezekkel a szavakkal hívták egybe a magyarok hadseregét: *Az Isten és a magyar nép szava, hogy ezen és ezen a napon, ezen és ezen a helyen mindenki köteles pontosan fegyverben megjelenni, hogy meghallgathassa a közgyűlés tanácskozását és határozatát. Aki pedig a föl hívásnak nem tett eleget, s nem tudta megokolni, hogy miért, azt a szkíta törvény értelmében fölkoncolták, vagy törvényen kívül helyezték, vagy egyetemleges szolgálásra vetették.*”

A jogvesztés, a nemesi szabadság és az adománybirtok elvesztése tipikus, ősi, eszerint évszázadok múltán is változatlan és íratlan szokásjogbeli konzekvenciája a hűtlenségi magatartásnak.<sup>6</sup> Ez esetben a közérdekű nemesi kötelezettség az országgyűlési tanácskozáson való részvétel és a hadba szállás.

A nemesek országgyűlési részvételi kötelezettségét ugyan már az Anjou-kori 1498. évi I. tc. is deklarálja, azonban jogvesztési következmények nélkül, azaz a konzekvenciát a szokásra bízva. Ennyiben eltér Kézaitól, akinél a részvételi kötelezettség elmulasztása a szokásjogalapú jogvesztési konzekvenciával együtt jelenik meg. Később az 1518. évi bácsi országgyűlés már közelebb áll Kézaihoz, amikor „jóságvesztéssel” – tehát kimondatlanul bár, de a „jóságvesztésbe” kódoltan – a nemesi jogok elvesztésével sújtja az országgyűlésről igazolatlanul távol maradókat, hivatalvesztéssel és bírsággal pedig az ebben segédkező (a távolmaradást igazoló) ispánokat és alispánokat. E két előzmény után azt látjuk, hogy a szécsényi artikulus „hivatalos” szövege is kerüli a jogkövetkezmény néven nevezését, amikor csak „méltó büntetésről” rendelkezik, ezúttal is *a szokásra* bízva magát a büntetést. Aminek Kézai által ismeretett lényegét csak a tanácskozást feljegyző Csécsi-napló közelíti: abból tudjuk meg, hogy a büntetés 1705-ben is a régi szokás szerinti jogvesztés. Vagyis a távol maradó elveszti nemesi szabadságát és minden birtokát, azon felül méltóképpen megbüntetik. Az „azon felül méltóképpen megbüntetik” konzekvencia itt is a szokásra bízva a „büntetést”, de jogalkotási értelemben jogászibb következetességgel, mert a „nemesi szabadság” elvesztéséből – tehát a jogvesztésből – következően rendelkezik róla.

Így bizvást tekinthetjük úgy, hogy az alapvető közérdekű nemesi részvételi kötelezettség elmulasztása (mint kvázi hűtlenségi poena) hosszas szokásban való lappan-

gás után 1705-ben nyerte el – bár a bukás után érvényét veszített – első írásbeli törvényes formáját: a Csécsi-napló szeptember 13-i bejegyzésével kommentált (értelmezett) szécsényi 9. artikulusban.

A távolmaradás konzekvenciái alól a konföderációs konvent 9. artikulusa is rendel kivételt: a szegényeket mentesíti, és azokat, akik törvénytől vagy más egyéb oknál fogva kivételezettek a megjelenési kötelezettség vagy annak elmulasztási következményei alól. Ugyanez a kivétel Kézainál az „és nem tudják megokolni” tömörségében fejeződik ki.

Nyilvánvaló tehát, hogy Szécsényben egy ősrégi valószínű szokás hosszas (olykor egy-egy írott törvénnyel társult) lappangás utáni színre lépése állt elő.

Anonymus azt írja *Gestája* 5. fejezetében, hogy a vérszerződési fejedelmi személyek a Hétmagyar Törzsszövetség élére Álmost választották fejedelemnek. Ő a foglalási célterület, a Kárpát-medence határzónájában, Ungvárott bemutatott hálaadó áldozati szertartást követően adta át a fejedelmi hatalmat fiának, Árpád vezérnek.

Pontosan mit ír Anonymus a sztyepei fejedelemválasztásról?

A honfoglalási stratégiát tárgyaló hét fejedelmi személy „közös és végérvényes döntésre jutott, miszerint a megkezdett utat csak úgy tudják véghezvinni, ha fejedelmet és parancsolót választanak maguknak. Tehát a hét férfiú szabad akaratából és közös megegyezéséből Ügyek fia Álmos és a nemzetségéből majdan leszármazók személyében fejedelmet és parancsolót választott magának, és fiai fiainak is, az utolsó nemzedékig. [...] Akkor egyhangúan így szóltak Álmos fejedelemhez: a mai naptól fogva téged választunk meg fejedelmünké és parancsolónkká”.<sup>7</sup>

Álmost tehát a hét fejedelmi személy „vezérnek és parancsolónak” választotta maga fölé, belátva, hogy a honfoglalási cél és siker a teljhatalom szuverenitását igényli. Vagyis a főhatalom legyen egységes: vezéri és parancsoló is egyben. E kettősség hangsúlyozásának az a jogilag releváns értelme, hogy a hét fejedelmi személy döntése a hadműveletek stratégiai irányításán kívül a szövetséget érintő minden más egyéb igazgatási dolgokban való fejedelmi döntési egyeduralommal is felruházta Álmost. Mellette később a kapitányok által megválasztott Árpád – a fejedelmi hatalom átvételéig – a fővezéri tisztet töltötte be.

Szécsényben 1705. szeptember 19/20. napján pontosan ugyanilyen koncepcióval történt a fejedelemválasztás, amiként azt a konföderáció artikulusaiban írásba is foglalták.

„Mi alább Specifikált Nemes Magyar-Országai Státusok és Rendek [...] szükségesnek ítéljük, hogy oly fejet választunk magunknak, az ki velünk edgyütt hittel confederálván, ezen Hazánk ügyét, valamig Isten által régi Szabadságaink helyrehozásával, megnyerésével, czéllját el nem éri, nemcsak az Hadi dolgokban, hanem az Törvényes, Egyházi, Politicai és Oeconomiai Állapotokban is igazgassa, kormányozza és velünk edgyütt oltalmazza: Tetszett közönségessen és egyező akarattal praetitulált Méltóságos Fejedelem Rákóczy Ferenczet, Kegyelmes Urunkat, Erdély országának Választott Fejedelmét, minéink is

*Confoederatus Statusoknak Vezérlő Fejedelmünknek választamunk, az mint választottuk is.*”

Íme, akárcsak a Hétmagyarok több mint nyolcszáz évvel korábban, 1705-ben a konföderáltak is a függetlenséget visszanyerő rehabilitáció érdekében *hadi és igazgatási* ügyekben egyaránt érvényesülő teljhatalommal ruházták fel a maguk választotta fejedelmet. A koncepció és a jogi – szokásjogi – konstrukció ugyanaz, mint ahogyan Anonymus jellemzi Álmos „fejedelmi” – valójában nagyfejedelmi – hatalmát.

Mivel Anonymus *Gestája* könyvtári lappangásából évtizedekkel később, a XVIII. század közepén került elő s válhatott közismertté, más krónikáink pedig nem szólnak ilyen részletességgel Álmos megválasztásáról, kizárható az a lehetőség, hogy a függetlenségrehabilitáló célban és a kettős hatalommal való felruházási koncepcióban hasonló szécsényi fejedelemválasztás Anonymus kétségé vált hiteles adatát másolta volna. Ellenkezőleg: a nyilvánvaló párhuzam egyaránt jelzi a szokás ősiségét, látens vitalitását és Anonymus ezen adatának hitelességét.

Kézai ősi szokást megörökítő adata és a szécsényi artikulusok tartalmi párhuzamának ugyanez a konklúziója. Mindkét példa a szokás, szokásjog szívós tartósságára is következtetési alapul szolgál. Valamint arra, hogy a szájról szájra adott ismeretek évszázadokon keresztül képesek megtartani szövszerintiségüket, s alkalmi változtatásukra, kibővítésükre csakis a lényegmegtartó modernülés, a megváltozott körülményekhez igazodás szolgálatában kerülhetett sor.

A szécsényi írásbeliség nem csak ezt a két példát örökítette ránk. A Csécsi-napló október 1-jei bejegyzésében más példát is látunk. A tanácskozáson „előfordult a diploma nevezet, s elvégeztetett, hogy vesszen örökre az a szó, és ez után nálunk soha ne hallassék”. Kazinczy Ferenc azt a megjegyzést fűzte ide, hogy „aszó azért nem vala kedves, mert az királyi kegyelemre utal, holott a dolog tartozás”. Mármint annak királyi megengedése, ami a nemzet alkotmányos jogaiból származó, a nemzetet megillető jog és uralkodói feladat. Ugyanezt a „vesszen örökre” kifejezést használja a *Képes Krónika* 82. fejezete is, amikor Orseolo Péter emlékének – egyébként a szokás szerinti, joghatályos – történelmi emlékezetből való tabusító kiiktatását említi, mondván, hogy „vesszen Péter emléke, teutonjaival és latinjaival együtt mindörökre és még azon túl is”.

Ezek tehát az ősi szokás és szokásjog íratlanul is szívós tovább élését dokumentáló, valamint két lényeges kérdés: a hűtlenségi magatartás ősi jogvesztő konzekvenciái és a Hétmagyar-fejedelemválasztás tekintetében Kézait és Anonymust is hitelesítő 1705. évi szécsényi események.

\*

Egyéb történelmi események régmúlt idők történéseivel való párhuzama is jellemzi az ősi szokás jogéleti tovább élését és a látens tartalékból való olykor-olykori praktikus „elővételest”, a történelmi tapasztalatokban gyökerező ősi megoldási sémák közül alkalomadtán kiemelő, felelevenítő gyakorlatát.

Amikor IV. Béla a tatár invázió megismétlődésének veszélyétől tartva megírta a pápának az úgynevezett sárospataki segélykérő levelét,<sup>8</sup> arról is ír, milyen preventív intézkedésekkel igyekeznek az ellen maga is védekezni. Itt panasolja a „királyi méltóság megalázkodását” abban, hogy lányait nem dinasztikus szinten, hanem a magyar gyepű hűbéres fejedelmeivel házásította össze<sup>9</sup> avégett, hogy a házassági kapcsolatok révén idejekorán értesüljön a tatár hadmozdulatokról, illetve a gyepű hűbéri hűségét biztosítsa. Korábban, ugyancsak a közelgő tatár veszély árnyékában, III. Béla, majd II. Endre tett kudarcba fulladt kísérleteket a támadás esetén legveszélyesebb Vereckei-hágót védő hűbéres Halicsnak közvetlen magyar irányítás alá vonásával, a Rurikida orosz dinasztia vonzáskörétől való távortartása és a gyepűvédelem megerősítése végett. Előbb a halicsi királyi cím felvételével, majd Halics tervezett királysággá kreálásával és fiainak halicsi trónra ültetésével.

Mindkét példának szinte pontos mású előzménye – párhuzama – a honfoglalás kori kazár gyepűn élő magyar törzsek távozásának megakadályozására törő kazár kagáni próbálkozás. Előbb Levedi kazár előkelő nővel való összeházásával, tehát házassági kapcsolattal erősítendő a függelmi köteléket, s a remélt utódok által biztosítani a befolyás fenntartását, majd további függésben ugyan, de

rangemeléssel leválasztani Levedit az Álmos-Árpád vezette Hétmagyar Törzsszövetségről, s így akadályozni népének távozó elszakadását. Tükörképpül hol házasság útján, hol rangemeléssel, de mindenképpen kazár, avagy magyar érdek- és függelmi körben tartással, a gyepű és gyepűvédelem épségének és hatékonyságának biztosításául.

Ez az Árpád-kori halicsi koncepció is csaknem fél évezredes távolságban képez párhuzamot az ősi sztyepei – ma a kazár adatokból ismert szokású – jogéleti gyakorlattal. Példázva ezúttal is a hagyomány és szokás szívósságát, valamint a hasonló történelmi helyzetek és társadalmi problémák megoldásának példa- és eszköztárkénti működését is.

A mai szóhasználatban jogszerzési-jogvesztési-rehabilitációs „szokásjogi csomagnak” is nevezhető ősi sztyepei szokás tovább élését kell látnunk Boeckai és Báthory Gábor hajdúnevelési programjában és Rákóczi Szécsényben végül is rendezetlenül maradt jobbágyszabadítási terveiben, mely a fegyverre kelt jobbágyok szabadválasát biztosította volna a konföderáció fegyveres győzelme esetére. De Szent László azon jóval korábbi rendelkezésében is, mellyel a nyugati gyepű lövőit – hűtlenségükre tekintettel – megfosztotta örököseiktől.

A szécsényi országgyűlés megnyitásának 310. évfordulóján, 2015. szeptember 12-én.

IRMA SZÁDECZKY-KARDOSS

## Kraft der Gewohnheiten. Parallelitäten in der ungarischen (Rechts)geschichte

Ágnes R. Várkonyi schreibt in den einführenden Zeilen ihrer Studie „Eine unregelmäßige Landesversammlung in Szécsény, 1705”, dass die Vergangenheit kennengelernt und nicht geleugnet werden kann, und man könne den Mythen die Wirklichkeit entnehmen und dafür geradestehen. Dieser Gedanke der Studie, die auf Vielseitigkeit und dadurch auch auf Affinität zum Recht und zur Rechtsgeschichte basiert, weist sogar unbewusst auf die noch ältere Vergangenheit der ungarischen Geschichte hin. Als Beweis dafür, dass Rechtsinstitutionen auch als Gewohnheitsrecht erhalten werden können, dient zum Beispiel die Sanktionierung des Fernbleibens von Adeligen vom öffentlichen

Leben. Sie war lange Zeit in der Gewohnheit versteckt, bis sie schließlich 1705 gesetzlich festgeschrieben wurde. Ein anderes Beispiel dafür sind die Ereignisse im Jahre 1705 in Szécsény, durch die unsere Geschichtsschreiber Kézai und Anonymus in Sachen der Wahl der sieben ungarischen Fürsten bestätigt wurden. Dies beweist, dass die von Mund zu Mund vermittelten Kenntnisse Jahrhunderte lang ihre Wortwörtlichkeit beibehalten können, und zu ihrer Veränderung und Erweiterung konnte es nur fallweise kommen, und zwar im Dienste einer wesenserhaltenden Modernisierung und einer Anpassung an die veränderten Umstände.

## Jegyzetek

<sup>1</sup> Praznovszky Mihály (szerk.): *A szécsényi országgyűlés 1705-ben.* (Szécsény Város Önkormányzata, 1995, 9. p.) (A továbbiakban: Szécsény.)  
<sup>2</sup> *Jogéletünk őstörténete* című monográfiánkban (Budapest, Heraldika Kiadó, 2015) igyekeztünk kimutatni Kézai *Gestája*, valamint a *Képes Krónika* szerkezetében a kétféle – hun és magyar – bevonulás közé illesztett és valóban az avar, de csak a késő avar/első honfoglaló magyarok, vagyis a Kuber vezette onogurok bejövételének és a sikertelenség miatt tabusított történetének krónikahelyeit.  
<sup>3</sup> Konvent és országgyűlés különbsége egyebek között az, hogy országos hatályú szabályt, törvényt csak az országgyűlés hozhatott vagy módosíthatott. Ennek orvoslásául hangzott el Szécsényben olyan javaslat, hogy az elhatározott dolgoknak olyan megtartása, állandósága és erőssége legyen, mintha országgyűlésen határozták volna. (Szécsény, 25. p.)

<sup>4</sup> Kézai Simon: *A magyarok cselekedetei.* 7. fejezet. (Budapest, Osiris Kiadó, 1999, 93. p.)  
<sup>5</sup> Szécsény: *A szécsényi országgyűlés dokumentumai* című könyv függelékében. (444. p.)  
<sup>6</sup> *A Jogéletünk őstörténete* első fejezetében.  
<sup>7</sup> Anonymus: *A magyarok cselekedetei.* 5. fejezet. (Budapest, Osiris Kiadó, 1999, 13. p.)  
<sup>8</sup> Sárospatakon kelt ún. *tatár levél.* In: *Szent Istvántól Mohácsig. Források a középkori Magyarországról.* Összeállította Blazovich–Krisztó–Makk. (Szeged, 1994.)  
<sup>9</sup> *A Jogéletünk őstörténete* című monográfia *Észrevételek a Kárpátok keleti övezetébe eső szláv fejedelemségek „belügyeibe való beavatkozás” kérdéséhez* című fejezetében.